

IN EPISTOLAM AD TITUM

Commentaria.

CAPUT PRIMUM.

4. Paulus, servus Dei, apostolus autem Jesu Christi, secundum fidem electorum Dei, et agitionem veritatis, quae secundum pietatem est,

2. In spem vite aeternae, quam promisit qui non moritur, Deus, ante tempora secularia :

3. Man festavat autem temporibus suis verbum suum in predicatione, quae credita est mihi secundum praeceptum Salvatoris nostri Dei :

4. Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia et pax a Deo Patre, et Christo Iesu Salvatore nostro.

5. Iujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea que desunt corrigas, et constitutas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi ;

6. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuria, aut non subditos.

7. Oportet enim episcopum sine crimine esse, scilicet fidem dispensatorem : non superbum, non iracundum, non violentum, non percussorem, non turpis luci cupidum :

8. Sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sancium, continentem,

9. Amplectentes eum qui secundum doctrinam est, fidem sermonem : ut potest sit exhortari in doctrina sancta, et eos qui contradicunt arguere.

10. Sun enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, seductores; maximè qui de circumcisione sunt :

11. Quos oportet redargi : qui universas domos subveriunt, docentes quae non oportet, turpis lucrati.

12. Dixit quidam ex illis, propriis ipsum prophetata : Cretenses semper mendaces; male besie, ventres pigi.

13. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos durè, ut sani sint in fide,

14. Non intendentes iudaicis fabulis, et mandatis hominum versantur se à veritate.

15. Omnia munda mundis; coquinatus autem et infidelibus nihil est mundum; sed inquinatus sunt eorum et meas et conscientias.

16. Confitentur se nōs Deum, factis autem negant; cùm sint abominati, et incredibili, et ad omne opus bonum reprobi.

ANALYSIS.

4º Paulus se Dei servum, et Iesu Christi apostolum dicit, statimque apostolatam sui finem et effectus ita describit, ut Tito et aliis apostolis viris breviter exponat

CHAPITRE PREMIER.

1. Paul, serviteur de Dieu, et apôtre de Jésus Christ, pour instruire les élus de Dieu dans la foi et dans la connaissance de la vérité, qui est selon la piété ;

2. Et qui donne l'espérance de la vie éternelle, que Dieu, qui ne peut mentir, a promise et destinée avant tous les siècles,

3. Ayant fait voir en son temps l'accomplissement de sa parole dans la prédication de l'Évangile qui m'a été confiée par l'ordonnance de Dieu, notre Sauveur ;

4. A Tite son fils bien-aimé qui nous est commune : que Dieu le Père, et Jésus-Christ, notre Sauveur, vous donnent la grâce et la paix.

5. Je vous ai laissé en Crète, afin que vous y réglez tout ce qui reste à y régler, et que vous établissiez des prêtres en chaque ville, selon l'ordre que je vous en ai donné ;

6. Choisissant celui qui sera irréprochable, et qui n'aura épousé qu'une femme, dont les enfants sront fidèles, non accusés de débauche, ni désobéissants.

7. Car il faut que l'évêque soit irréprochable, comme étant le dispensateur et l'économie de Dieu ; qu'il ne soit point aillier, ni colère, ni sujet au vin, ni violent et prompt à frapper, ni porté à un gain honteux :

8. Mais qu'il exerce l'hospitalité, qu'il soit affable, sobre, juste, saint, tempérant.

9. Qu'il soit fortement attaché aux vérités de la foi, telles qu'on les lui a enseignées, afin qu'il soit capable d'exhorter selon la sainte doctrine, et de convaincre ceux qui s'y opposent.

10. Car il y a plusieurs, et surtout d'entre les Juifs, qui ne veulent point soumettre, qui s'occupent à contester des fables, et qui séduisent les âmes.

11. Il faut fermer la bouche à ces personnes qui renversent les familles entières, enseignant, par un intérêt honteux, ce qu'on ne doit point enseigner.

12. Un d'entre ceux de cette lie, dont ils se font un prophète, a dit d'eux : Les Cretons sont toujours menteurs ; ce sont des méchantes bêtes, qui n'aiment qu'à manger et à ne rien faire.

13. Ce témoignage, qu'il rend d'eux, est véritable. C'est pourquoi reprenez-le fortement, afin qu'ils conservent la pureté de la foi ;

14. Et qu'ils ne s'arrêtent point à des fables juives, et à des ordonnances de personnes qui se détournent de la vérité.

15. Or, tout est pur pour ceux qui sont purs ; et rien n'est pur pour ceux qui sont impurs et infidèles : mais leur raison et leur conscience sont impures et souillées.

16. Ils font profession de connaître Dieu, mais ils le renoncent par leurs œuvres, étant detestables, et rebelles, et reprévus à l'égard de toute bonne œuvre.

4º Docet expressius quales Titus episcopos ordinare

181

IN EPIST. AD TITUM COMMENTARIA. CAP. I.

debeat in urbibus sibi commissis; quales illi fuisse debent, et in se, et in sua familiis, v. 5, 6; quibus virtutis carere, v. 7; quibus virtutibus ornari, v. 8; quā scientiā, v. 9.

5º Scientiā evangelicā necessitatem in episcopo demonstrat : primò, ex parte falsorum doctorum, quos describit, et quibus vult os ab episcopo obturari, v. 10, 11; se-

PARAPHRASIS.

1. Paulus, Dei servus, seu apostolus Iesu Christi, missus ut annunciatorem electis Dei veram fidem, qui cognoscant veritatem quem verum Dei cultum doceat.

2. Qui Dei cultus dat spem vite aeternæ, quam Deus verax et fallere nesciens promisit, seu dare decrevit ab aeterno.

3. Hoc autem decretum suum, seu promissionem, in se ab aeterno abscondita, patetecit ten porc à se ad id destinato, per predicationem meam, seu per illum nuntium, qui mihi commissus et concreditus est, per delegacionem Dei, Salvatoris nostri.

4. Tito, genuino filio, non secundum carnem, sed secundum fidem, militi et illi communem, quā eum in Christo genui, gratia et pax a Deo Patre et à Iesu Christo Salvatore nostro.

5. Ob id reliqui te in insula Cretâ (toti insulae praepositum), ut in cā corrigeres pergas qua corrigenda restant, et prasertim ut per singulas civitates constitutas presbyteros, quales praecepit tibi, et quales iterum describo.

6. Presbyteri sit irreprehensibilis, non bigamus ; cujus filii, (si quos habuit nondum ordinatis) sint fideles, seu christiani; ita temperantes, ut nec de luxure de luxuriae sint accusati, parentibus obedientes ;

7. Oportet enim ut episcopus sit irreprehensibilis, quia domus Dei administrator est; non sit superbus, non iracundus, non obnoxius vino, non violentus, non avarus.

8. Sed erga exterios hospitalis, proborum znicus,

COMMENTARIA.

Vers. 1. — PAULUS, SERVUS DEI... Nemo hic honoris titulo gloriatur D. Paulus, et merito : gloriosum enim est, imò et fons glorie, Deo servire, Deo placere, Dei voluntatem exerci. Triplex autem titulus potest quis dici servus Dei : primò, per creationem : omnis quippe creatura, quā talis, tota est à Deo; et idē tota Dei, serva et manscipium Dei ; secundò, per fidem : omnis enim homo christianus, per baptismum, sé Dei lobens et volens consecr. t. ; eius mandata ex amore servaturum se, ejusque gloriam in omnibus se quassaturum promittit ; uno verbo, gratia divina fit filii et servus Dei ; teriò, per delegationem, seu specialem à Deo deputationem, ad aliquod in Dei familiā et regno obeundum ministere.

Vers. 1. — Paulus servus Dei. Servum Dei Paulus se nominat, quid in familiā et regno Dei certum ministerium atque officium sibi injunctum habeat. Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electum Dei : servus Dei et apostolus, seu legatus Christi, in hoc missus ut, is qui sunt à Deo electi fidem, quā salvantur annuntiatio, ut scilicet omnes fideles, maximè sanctos et electos, doceant veram, sinceram et sanctam fidem, quā cognoscant veritatem.

Et agitionem veritatis, quae secundum pietatem est,

cuncto, ex parte Cretensium, quos Epimenidis, poeta Cretensis, testimonio depingit, et quos vult de suis vitiis acriter argui, ut integratatem fidei servent, et Judicis fabulis nos intendant, v. 12, 13, 14.

4º Judaizantium errorum ac cibis breviter refutat. Apostolus : Omnia munda mundis, etc., v. 15. Judaizantes rursus pingit, et ad vivum acerrim pungit, v. 16.

in se sobrios, erga omnes justus, in Deum plus, qui se contineat à voluptatibus.

9. Sit tenax fidelis sermonis, sane sciens Evangelii doctrinæ, ut juxta illam possit fideles ad pietatem horari, et haereticos contradicere convincere.

10. Sunt enim quāplurimi refractari, vaniloqui et seductores, et prasertim ex illis qui à Judaismo sunt conversi.

11. Quibus oportet ora obturare, quia familias integras sed erroribus pervertunt, falsa et erronea doentes, stū avaritia ducti.

12. Unus autem ex Cretensibus, et quem illi reputant ut suum prophetam, de illis dixit : Cretenses semper sunt mendaces, male bestiae, ad noendum semper parata, gulae et ineritie dediti.

13. Hoc Epimenidis de Cretensibus testimonium est verum; quis propter severū et acriter illos admone et argue de his vitiis, et cura diligenter ut sanam fidei doctrinam servent.

14. Et non intendant Iudeorum fabulis et traditionibus hominum, veritatem seu Evangelium aversantur, seu qui veritatem oderunt.

15. Christianis omnia munda sunt, seu nullus cibus immundus; immundis autem et infidelibus nullus cibus mundus est, non ex se, sed ob eorum infidelitatem et conscientiam errorem.

16. Profiterentur se nōs Deum; sed factis professione sua contrariis negant, cùm si ut ob peccata sua abominabiles, ob suam pertinaciam impersuasibiles, et vitro suo ad omne bonum opus inepit.

Obseruatio moralis.

Paulus, servus Dei. Cum hoc lego, et ex ore D. Pauli audio, legatum à rege missum mihi videre et audire video, qui cum apparatu, veneratione simul et pompa, se sui regis servum dicit, regemque sum, cuius reverentia, sum dominum vocat. Sed quid nos

Christi, in hoc missus ut, is qui sunt à Deo electi fidem, quā salvantur annuntiatio, ut scilicet omnes fideles, maximè sanctos et electos, doceant veram, sinceram et sanctam fidem, quā cognoscant veritatem.

Et agitionem veritatis, quae secundum pietatem est,

dicit hic apostolicus gloriandi modus? Ut in Dei famulatu gloriennus, ut cum gaudio et gloria nos Dei servos reputemus. *Servus Dei.* Apostolis quidem hic titulus eximiè convevit; omni tamen Ecclesie ministero, inquit et cuiuslibet fidei, pro suo modulo, compenit; et quibus illorum, in suo statu glorians, dicens potest: *Ego servus Dei. Servus tuus sum ego.*

Creatione tuus sum totus, o fons entis, motusque principium! At pendo in te, in servari et in operari; totus ergo sum tibi manipulatus. Fide in Baptismo totus i'bi devotus et consecratus; hinc et unctus, quasi res illi sacra. Ordine meo; quilibet ecclesiasticus ordo est specialis cuiuslibet clerici à Deo deputatus, ad tale in Ecclesie ministerium. Conditione mea; quilibet conditio in Ecclesie est unusquisque Christiani destinatio ad tale vel tale quid in Dei regno. Lectorum, iuxta Dei voluntatem; v.g., magistratus, ad justè iudicandum; mercatura, ad aquum commercium; artes, ad fideli laborandum et reipublice seruendum. Conditions quidem sunt ad alia eminentiores; sed in hoc convenienter omnes quod Dei sint ergo nos voluntatis signa et quasi deputationes, ita ut de unaquaque verè dici possit: *Hoc est i' l'ontas Dei, sanctificatio nostra, in tali talique statu.*

Quid ergo cuiuslibet fidei faciendum ad sui sanctificationem? Se Dei ministrum in suo statu consideret, et ut Dei servus sic agat quod officii sui est, ut in hoc Dei mandatu seu in Dei voluntatis adimplentatione unice glorieatur.

Magni, parva, sublimia, humilia sint mea ministeria; quid mea referi, dummodo Regis regnum voluntate facio; dummodo ipsi placeo, et quod ipsi placet, hoc ago? Inquit, si parva aut ferè nihil operor, mentis elationem, cordis arrogantiam, animae pestem, salutis hostem, minus timeto; christiane humilitatis emolumenta faciliter assequar. Quid magni coram hominibus Christus per annos triginta fecit? ignotus mundo, et Deus verè tristitia. Antiquus ergo parva aut nihil agere, humiles, non pugni; Deo obediens, non pusillanimes, Christi imitatores, non desidiosi. Unum hoc astimemus. Deo servire, Deum amare, à Deo amari, Deo placere, quod Deo placet ex charitate facere; in omnibus Deo corde et voluntate uniri. Hoc plusquam regnare est; hoc infinitè superaret omnes seculi celitudo; hoc præstat omnibus mundi regnis et imperiis, quia eccliesi et aeterni colorum regni comparatio est et meritorum. Sine hoc omnia nihil; quidquid ad hoc nondit, nihil est, et in nihilabit.

Da mihi, Deus misericors, hoc plenè, integrè et semper sentire, ut verè dicam: *Mihi mundus crucifixus est; mundus at crucifixum horro, aversor, non habeo lucis mundum nisi me.* Adiuvo ergo in spem vita aeterna; que veritas circa pietatem veritatem Dei cultum versatur; ex qua speramus nobis offeritur vita aeterna, idque iuxta Dei promissionem. Vers. 2. — *Quam promisisti qui non mentitur, etc.; quam (nam aeternam) promisisti, id est, gratuitū sua liberalitate, seu sponte, gratis et ultrò promisisti. Chry-*

fugio, ipsi nunquam serviam. Ego servus tuus, servus Dei, haec est gloria mea; hoc unum astimo, diligio, volo, cetera sperno.

APOSTOLUS AUTEM JESU CHRISTI. Explicat in quo sit Dei servus: scilicet legatus, missus ad praedicandum Jesus Christi Filius Dei, per totum terrarum orbem, Evangelium.

Fins apostolatus evangelici est ubique serere verbum Dei. Ad hoc Christus ipse venit in mundum: *Exiit qui seminat seminare..., Matth. 13, 3.* Ad hoc agnos apostolus misit in omnem terram: *Eentes doceete omnes gentes..., Matth. 28, 19; sicut misisti me Pater, ita ego mitto vos...*

SECUNDUM FIDEN ELECTOREM DEI. KAT. secundum, significat hic materiali et finem praedicationis, seu ad quid missus sit praedicare Evangelium; quasi dicere: *Apostolus, legatus missus sum a Christo, ut me praedicante Verbum Dei, credant electi Dei; senmissus praedicare, ut electos instruam in fide. Finis praedicationis evangelica est fides. Fides ex audita, auditus per Verbum dei; fides autem est initium creature Dei;* per fidem homines animales et terreni sunt gens electum, gens sancta... nova in Christo creature, et ob Christum Deo charissimi, electi Dei.

ET AGITIONEM VERITATIS... et ut credentes, seu per fidem cognoscant veritatem, que spectat ad veram religionem, seu que verum Dei cultum docet. Primarias et formalis effectus fidei est cognitio veritatis, sicut effectus lucis est illuminatio; ipsa autem fides est cognitio veritatis, non cuiuslibet, sed veritatis que dat religionem, tenditque ad Dei cultum. In quo differt à philosophia: hæc dat rerum naturalium cognitionem; fides vero dicit cognitionem veritatis, que spectat ad veram pietatem. Pietas itaque est alter fidei effectus, inquit et finis.

VERS. 2. — IN SPEM VITE AETERNAE; Græc., sub... Que pietas spem vita aeterna secum annexam habet; seu quā pietate Deum verum colant, sub spe vita aeterna, id est, sperantes vitam aeternam. Sub lege, se et deitibus Deus promiserat terram fluentem lac et mel, id est, bona terra; sub fide, se coelitibus Deus promitti regnum celeste, vitam aeternam, summè beatam. Finis apostolatus Moysis (fuit enim a Deo missus) erat terra Iudei et Amorim, sicut hic D. Thomas. Finis apostolatus Christi et discipulorum ejus est regnum celorum, vita aeterna. *In spem vita aeterna missi sunt apostoli, seu ut hanc spem nobis darent; in hæc spe et sub hæc spem nos Christiani Deum colimus; piè et sanctè vivimus; temporalia et terrena spernimus, aeterna, coelestia, divina sperantes.*

QUAM PROMISTI QUI NON MENTITUR. Hoc autem omnibus Christianis obiter insinuat Apostolus; sed apostolicos viros de suis officiis, iuxta Epistolam suam scopus, specialisti instruit. Cur enim apostolatus sui finem et functiones fusihi explicat quam alibi, nisi ut Tito et omnibus Ecclesie prælati et animarum ministri, in ipsa salutatione, quasi in speculo, exponat quid esse, et quid agere debeant?

nostra spes, non inanis, aut frustatoria; sed certa firmaque est, sicut Deus ipse certus firmusque, ut ipso tota in Deo fundata.

Hanc enim vitam aeternam, Deus ipse, qui non mentitur, auctor, expers mendacii, fallere nesciens, id est, summè verax, PROMISSA ANTE TEMPORA SECULARIA, id est, ab aeterno propositus, predestinavit, dare decrevit.

Duo sunt in promittente sincero, voluntas dandi et ipsa promissio; hic voluntas, seu decretum Dei sumitur pro promissione. Spes itaque nostra firma est, primò ex parte Dei promittentis, qui summè verax est et fallere nescit; secundò, ex parte promissi, seu proposito et decreto, quod aeternum et immobile est. Aeternam, immobili, Dei summè veracis promissione innixa, firmiter speramus et gloriamur in ipso filiorum dei.

VERS. 5. — MANIFESTAVIT AUTEM... VERBUM SUM...

Totus contextus indicat per verbum suum hanc intelligendum esse decretum promissione de qua supra. Sed hoc indicat præseriat et articulus, τὸ λόγον αὐτοῦ, verbum illud suum. Articulus enim vim habet repetendi quod praesciit. Et conjunctio adversativa autem, qua hæc prædictiibus annexit. Itaque sensus est: Hoc quidem decretum seu promissio ab aeterno latuit in Deo; tempore autem id ad id est destinatum, illud patet eum per publicam Evangelii praedicacionem, quem mihi concedenda est, ex mandato et delegatione *Dei Salvatoris nostri.* Hinc in Deum, summè veracem, non tantum credendum et sperandum est, sed Deum summè bonum, nosque summè diligenter diligere debemus. *Ipsa prior dilexit nos, ab aeterno, suā sponte, gratia et ultrò nobis aeterna promisi, dare decrevit. Ipsa prior dilexit nos, in tempore, nobis clare, manifestè, publicè, per apostolos, inquit per ipsum Christum, suam erga nos beneficem voluntatem declaravit. Hæc est voluntas Patri mei, qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam, et ego resuscitabo eum, Joan. 6, 40.* Deum taliter et tandem nos diligenter diligamus, adoramus, colamus, ipsi gloria in secula.

Observationes dogmaticæ et morales.

Hoc quidem et omnes supra tactas veritates hic omnibus Christianis obiter insinuat Apostolus; sed apostolicos viros de suis officiis, iuxta Epistolam suam scopum, specialisti instruit. Cur enim apostolatus sui finem et functiones fusihi explicat quam alibi, nisi ut Tito et omnibus Ecclesie prælati et animarum ministri, in ipsa salutatione, quasi in speculo, exponat quid esse, et quid agere debeant?

Exordium itaque longiusculum quidem, simos ait: vita aeternam, que dari decreta sive prædestinata sunt. Quod enim nobis dari decreta sunt, illipsum non nisi promissum est. Deus promisit se nobis Christum, datum regnum esse vitam aeternam.

Vers. 3. — Manifestari autem temporibus suis verbum sum in praedicatione (id est, per praedicationem) quæ credita est mihi, etc., id est, per delegationem nihili factam à Deo Salvatore nostro. Verbum suum,

tendatur Apostoli, sed valde breve, si doctrina speccetur quam continet; totum enim doctrina est, et totius Epistole quasi epitome.

Attendant igitur ad illud apostolici viri: quid est apostolus? episcopus, pastor, doctor, concionator, confessarius et quilibet salutis animarum minister. *Servus Dei*, missus à Christo, ut prædicione, doctrina, serat verbum Dei, verbum scilicet, *Evangelium Christi.* Ad quid illa divini verbi satio? primo, ut ex eius auditu fidem vel nascatur vel nutritur et crescat in electorum animabus, et per fidem homines terreni sicut nova in Christo creature, Deo chari, electi Dei. Secundo, ut per fidem cognoscant verum Dei cultum, sancte priepe vivant. Tertiò, ut pè viventes, sperant vitam aeternam cùm firmis quæ hac nostra spes in Deo summè veraci, summè bono nititur. Quartò, ut in Deum ab aeterno promittentem sicut sperant, ut et gratis, ultrò, et ex sola honestate promittent, diligant; prius et ab aeterno diligenter diligant.

Apostolicarum itaque functionum quasi epitome hæc est, docere, verbo Dei fidem in fidelibus nutrire, pietatem augere, spem firmare, charitatem accendere. Hoc qui præstat, verus et fideli Dei servus est; hoc qui non facit, servus inutilis est. Qui vero vel verbi, vel operibus suis, contrarium facit, servus nequam est et antichristus.

Deus bone! Deus clemens! Deus misericors! parce mihi indigno, inutili et nequam servo tuo, tot et tot in officio meo prævaricaciones, tot negligencias et omissiones, tot verba, totque opera inutilia, nociva, scandalosa, animas à te avertientia. Da mihi, o piissime Pater, voluntatem tuam fideli exequi; verbis et operibus fidem in electorum tuorum animabus augere, pietatem nutrire, spem roborare, charitatem accendere, ut ex ore Domini mei Jesu Christi, Filii tui, audiam aliquando: *Euge, serve bone et fideli, quia in paucis...*

Hoc ut in aliis præstare valeas, a temetipsa primum operari stude; assidua verbi divini meditatione, digestione, et in tuam quasi substantiam transformatione, fidem tuam robora, pietatem refove, spem firmam, charitatem inflama. Ignitus alios illuminabis et calefacies.

Vers. 4. — TITO DILECTO; Græc., germano, id est, et genuino filio, secundum scilicet in milii et illi communem, quæ illum in Christo genui. Fides est initium creature Dei; hinc qui fidem alteri communicat, ipsius in Christo pater est, huncque in Christi genui. Omnes Christiani debent esse apostolorum germani filii. Vide primam ad Tim. 1, v. 2.

GRATIA ET PAX; Græc., grata, misericordia et pars. Ita Theodoretus, Theophylactus, Ecumenius. D

puta Dei; hic vocat Dei promissionem jam dictam de vita aeterna. Verbum illud suum, vel promissionem illam suam, olim scilicet in Deo occultam et reconditam, iam per prædicacionem meam manifestavit.

Vers. 4. — Tito dilecto filio secundum communem, etc. Communam fidem dicit suam et Titi, ut bene exponit Hieronymus. Eadem mecum habes fidem; fides mea fides tua est, tibique communis.

tamen Chrysostomus in suo texto Graeco non habet *Dic, misericordia*. Sed quod plus est, iuxta Erasumum hic in Notis, Origenes in Epistola ad Romanos annotans ac distinguens formas salutationum quibus D. Paulus usus est in singulis Epistolis, sic loquitur: Ad Timoth. primā et secundā, *gratia, et misericordia, et pax*, etc.; ad Titum *verō, gratia et pax a Deo Patre*. Cū ergo aliunde nec Ambrosius, nec D. Hieronymus, nec alii Latini legerint *misericordia*, merito creditur additum. Votum tamen est patre spirituali pro filio spirituali orante dignum; quid enim spiritualis pater suo in fide filio utilius optaret, quam *gratiam*, quā secundum fidem vivat; *misericordiam*, quā Deus illius in fide defectus indulget; *pacem internam*, quā fidem et gratiam roboret; *pacem eternam*, quā coronet in aeternitate?

Hujusmodi precibus plus cateris indigent doctores et sacerdotes, ait D. Chrysostomus, ut quibus necessariatis plus immineat, plusque periculi divine offenditionis incubat; nam, quanto fuerit celorum dignitas, tanto sacerdotis majora sunt peccata. Quod clarissim explicat Theophylactus, dicens: Magis enim episcopus et doctor *gratia* Dei indiget, ut qui multa onera bixulet; et *misericordia*, ut qui multis sit obnoxius; et *pax*, ut qui turbis et innumeris tuis impetratur.

Vers. 5. — *Huius rei gratia reliqui te Crete...* id est, id ī te in insula Crete reliqui, episcopatus, archiepiscopatum et tota insula prepositum.

Ut ea quae desunt corrigas, ut in eā corrigas. Graec., *supercorrigas*, id est, pergas corrigere, quae corrigitur restant; seu, ut in eā ordinanda quae restant ordinanda, et ob brevitate temporis ordinare non potuit.

Et constitutas, et presertim per singulas civitates constitutas presbyteros, in majoribus scilicet episcopatos, in minoribus pastores.

Sicut, seu quales praecepi tibi. Hinc collige primo quod Ecclesiarum fundamenta jaciebant apostoli; deinde idoneis ministris, qui superadficarent, eas committebant, ipsi ad alias orbis partes praeoperari. Collige secundo ab apostolorum tempore fuisse inter Ecclesiarum ministros subordinationem seu variis in hierarchia ecclesiastica gradus iniuncti subordinati: D. enim Paulus in omnem terram missus, Titum toti insulae Crete praeponit episcopum, archiepiscopum et primaten; hunc praeposito praecepit ut alios consituti in singulis civitatibus inferiores sibi presbyteros, episcopos scilicet et parochos. Hanc

Vers. 5. — *Huius rei gratia reliqui te Crete* (id est, in Crete, scilicet insula), *ut ea quae desunt corrigas*, id est, ut que reliqua sunt, scilicet quae adhuc corrigenda restant, nec à me tam cito corrigi potuerunt, pergas corrigere.

Et constitutas per civitates presbyteros, id est, per singulas civitates. De solis iis loquitur civitatibus in quibus erant justo numero fideles, quibus episcopos attribueretur.

Sicut et ego disposui tibi; sicut ego tibi ordinaveram scilicet praeceperam; q. d.: Tales constitue episcopos, quales praecepi.

Vers. 6. — *Si quis sine crimen est*; qui si vix-

ergo ministrorum subordinationem vel ipse Christus instituit, vel apostoli ab ipso Christo edociti instiuentur.

Vers. 6. — *Si quis sine crimen est...* Conditiones notat in episcopo requisitas: ac primo, quod sit *sine crimen*, Gr., *inculpatus*, inaccusabilis, irreprehensibilis, id est, de quo nulla fieri possit justa querela. Vide primam Timoth. 3, 2, ubi habes hujus conditionis explicationem et rationem.

Unius uxoris vir, Secundum, sit *unius tantum uxoris vir*, seu non bigamus. Vide ibidem hujus praepicti sensum et rationem tum mysticam tum moralem.

Filios habens fideles. Tertiō, ut si quos filios habuit nondum ordinatus, hi fideles sint, Christi scilicet fidem professi.

Non in accusatione luxurie. Luxuri non sint obnoxii, sed in omni genere ita moderati ac temperantes, ut nec de luxu in commissariis et potationibus, nec de luxuria fuerint accusati, aut suspecti. *Avorū universum intemperantia genus significat*; tamen pro luxuria specialiter sumitur.

Aut non subditos. Quartō, parentibus sint obedientes; non sunt inobedientes, intractabiles. Pietas, temperantia, obedientia filiorum, indicant patris probitatem et illius diligentiam in suis instiuentibus filiis. Hinc dignum eum demonstrant, cui majus et amplius regimen committatur. Ē contra qui propriis filios negligit, quoniam alienorum curam habebit? Vide 1 Tim. 5, v. 4 et 5.

Vers. 7. — *Oportet enim episcopum...* Redit ad episcopum, et de eo repetit quod jam dixi: *Oportet episcopum...*, reditique rationem quia domus Dei dispensator est et economus: *Sicut Dei dispensatōrem*. Homini ab crimen in ius vocato nemo sapiens rerum suarum dispensationem committet; homini culpatu, de crimine suspecto conferetur administratio domus Dei, dispensatio verbi divini et sacramentorum Dei? Quia ergo episcopus est economistus Dei, sit ab omnibus virtutib[us] liber, praserit à quinque episcopum maximē dedecentibus:

Ab arrogantiā, non superbū; Graec., non arroganter, id est, non protuber, inflexibilem, sui sensū et judicii tenacem. Regimen ecclesiasticum humile debet esse: *Reges gentium dominantur...*; vos autem non sic, sed quī..., etc. Antigonus rex filio suo subditos ferocios tractavit: *An ignoras, fili, regnum nostrum splendidum esse servitum?* Hoc Christus episopis.

rit, ut nullus eum merito possit in crimen vocare, quippe sit boni nominis et fama.

Unius uxoris vir, qui, si uxorem habeat, aut haeretur, non tamen accepteit secundum, sed una contentus vivet. *Filios habens fideles*, id est, Christi fidem professos.

Non in accusatione luxurie, id est, qui de luxu non possunt accusari. Aut non subditos, qui subiici nolunt, qui in ordine eagi non possunt.

Vers. 7. — *Oportet enim episcopum sine crimen esse*, id est, sine graviori scelere; *sicut Dei dispensatōrem*, hoc est, tamquam Dei vicarium ac ministrum in discensione Evangelii et sacramentorum.

Ab iracundia, non iracundum; ab ebrietate, non violentum, vide 1 Tim. 5, 5; a violentiā, non percussorem, ibid.; medicus enim est: medicus autem vulnera curat, non ipse vulnerat, ait Theophylactus post S. Chrysost. ; ab avaritiā, non turpis lucri cupidum, ibidem.

Vers. 8. — *Sed hospitalis*. Virtutes his vitis oppositas notat: hospitalis sit, etiam erga ignotos et extraneos beneficis, 1 Tim. 5, 2.

Benevolū; Gr., *amantem bonorum, φιλάγονα*, seu sit proborum speciem amicus, bonique amat.

Sobrium; Gr., *απόποια*, alii prudentem, alii sobrium, alii costum virtutum. Sapiens ergo, moderatus et sobrius sit in omnibus actibus suis.

Justum, erga omnes, seu unicus quod suum est tribuentem.

Sanctum, pius sit et religious erga Deum.

Continentem, ab omni prorsus intemperantia sit alienus. Syrus. *Sit qui contineat a concupiscentia*. Non malè: *Qui castitatem continuū seret*; talis enim propriè dicitur continens.

Vers. 9. — *Amplectentem eum...*; Gr., *tenacem ejus*, etc. Tria hec notantur: diligenter studii, *sit tenacem*, etc.; materia studii, *sermo fideli*, etc.; tunc seu utilitas studii, *ut possit*, etc. Vide D. Thomam. Indicat ergo qualitates ex parte ingenii requitatis; non suffici enim vita bona in episcopo, sed præterea requiritur ut sit doctus, sit doctrinae sane; ut possit alios docere; fideles ad pietatem et ad quilibet virtutem horari; hereticos autem redargere et convincere.

Multis explicat hic quod ad Tim. prima cap. 5, 2, uno verbo dicit, *doctorem*. Sit ergo tenax fidelis sermonis, seu per fidem traditi, doctrinae fidei, seu evangelice. Hanc scientiam euret, in hanc incumbat, Chrysostomus, Theophylactus. Non statut ut sit *disertus*, sed ut divinorum eloquiorum sit peritus, *at Theodorutus*; et per sanam, integrum et incorruptam Evangelii doctrinam possit exhortari, etc. Non opus est fastidio verbi, sed summa Scripturarum peritura, etc., quā Paulus longè majora perficit quā Plato, ait D. Chrysostomus.

Nona superbum, id est, sui sensus ac judicij tenacem. *Non iracundum*, etc. Qui lucrum capiet undecimque, etiam repugnante honori statione.

Vers. 8. — *Sed hospitalis, benignum, sobrium, justum*, qui innocenter inter homines versetur. *Sanctum*, qui non et contaminatur Deum colat. *Continentem*, qui copitatem refrenet, eas potissimum quae sunt à libidine et a gula.

Vers. 9. — *Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem*. Doctrinam vult intelligi pietatis christiane. *Fidelem sermonem*, sive more vocat eum qui est certa et explorata veritatis.

Ut potens sit exhortari in doctrinā sibi, hoc est, sufficiens et idoneus sit qui exhortetur ad pietatem et ad omne genus virtutis; idque per sanam, integrum et incorruptum Evangelii doctrinam.

Et eos qui contradicunt argueret, id est, eos qui sans doctrinas resistunt et obloquuntur, tum Scripturarum testimonios, tum firmis rationibus revincentur.

Vers. 10. — *Sunt enim multi etiam inobedientes, va-*

riantur, vanā, inanā, frivola et fabulosa docentes. MAXIME QUI DE CIRCUMCISIONE, maximē ex Judais, quorum muli erant in Cretā; hinc, Act. 2, in die Pentecostes: *Cretenses*, etc. Illi à Judaismo conversi, Judaismum cum christianā religionem observandum docēbant.

Vers. 11. — *Quos oportet redargui*; Gr.: *Quibus oportet os obturare*, erroris scilicet convincingendo, vel silentium imponendo, ait D. Chrysostomus. Ideo autem dure et imperiosē cum illis agendum, ob aliorum utilitatem.

QUI UNIVERSAS DOMOS... Domos enim et familias integras suas erroribus pervertunt, à salute abducunt, falsa eos et erronea docentes.

TURPI LUXU GRATIA, avaritā ducti; quasnam enim astimant pietatem. Fides fundamentum adificiū spiritualis; hāc evulsi, ruit adficiū, subvertitur dominus.

Vers. 12. — *Dixit quidam ex illis...*, id est, unus ex illis Cretensis, et idēo qui eos bene noverat, et cuius testimonium recusare non possunt, quia illū ut prophetam suum reputant; dixit de eis:

CRETENSES SEMPER MENDACES; hoc nomine semper infamati fuerunt. Hinc proverbium Graecorum: *Com Cretensi cretanthum, seu cum mendacibus mentientur n. Cretarum apud Graecos mentiri. Adagium Graecum: Της κίττα κακά, τρία πεσσίνα Καρπά, Cilices, Cretenses, Cappadocias.*

MALAE BESTIE, ad nocendum semper paratæ, iecu, cornu, morsu, veneno.

VENTRES PIGRI, gula, et ineriz dediti: Hic poeta Cretensis est Epimenides. Dicitur autem à sancto Paulo propheta, quia pro tali habebatur à Cretensis; hinc, *proprios propheta*. Dicitur etiam propheta,

viliosi et seductores, hoc est, mentium deceptores, id est, qui pravis opinioneis mentes hominum inficiunt, qui erroris seminant inter filios.

MAXIME QUI DE CIRCUMCISIONE SUNT, id est, Judæi; nam et Creta multos habebat ex dispersione Judæos.

Vers. 11. — *Quos oportet redargui*, id est, obturare illi os.

QUI UNIVERSAS DOMOS SUBVERTUNT, DOCENTES QUE NON OPORTET; docentes falsa et noxia, que faciunt ad subversione fidei.

TURPI LUXU GRATIA; significat eos avaritā excessi-

tos fal a docere, dūc quasnam existimant pietatem, ut sit 1 Tim. 6.

Vers. 12. — *Dixit quidam ex illis*, etc. Propheta, id est, doctor et ethicus, qui vita gentis nativa describit, quia vita nativa parentum ferē in posteris derivantur.

Male bestie vocantur, quid essent ad nocendum prompti more bestiarum carum que iecu morsure venenum relinquent.

PARAPHRASIS.

1. Fabulas docent illi : tu autem populum tuum doce quae sane doctrinae sunt consentanea (et eorum moribus sanctificandis accommoda).

2. Senes hortare ut sint sobrii, pudici, prudentes, sinceri in fide, in dilectione, et in patientia.

3. Hortare similiter anus, ut sint in habitu sancto, seu externa corporis compositione quae sanctitatem redoleat; non sint calumniantes, non bibaces, sed recta sua exemplis et verbis doceant.

4. Adolescentulas igitur omnem suo sexu, et etati, et statui convenientem sapientiam doceant, scilicet ut suos maritos ament, suosque filios diligant;

5. Ut sint prudentes, castae, sobrie, domi assidue, remque domesticam curantes, mites et benignae erga domesticos, viris suis subditis; ne propter eas male audiat Evangelium apud infideles.

6. Similiter hortare juvenes, ut temperantes sint et sobrii.

7. In omnibus temetipsum probe exemplar honorum operum; in doctrina docendice modo, in puritate vita, in gravitate conversations.

8. Sermo tuus nihil noxiū contineat, nihilque quod possit reprehendi, ut adversarius pudeat cum nihil possit in nobis reprehendere.

9. Servos hortare ut dominis suis subditi sint, ita-

COMMENTARIA.

VERS. 1. — TU AUTEM LOQUERA QUE DECENT..: Ju-
daizantes illi fabulas docent, hominumque commenta,
cap. 1, v. 11 et 14; tu autem, o serve Dei Evange-
liique fidelis minister, doce quae consenteantae sunt
sane fidei doctrinae, de qua cap. 1, v. 9; id est, vera,
solida, christiana doce populum tuum, et quae ad ejus
corruptos mores reformandos judicabis maximē utilia.
Quia ergo Cretenses tui, ut cap. 1, v. 12, dictum est,
sunt *restre pigni*, gula et inertiae dediti, hinc, ut
eos corrigas, sobrietatem viris, mulieribus, senibus
et junioribus maximē commenda.

Hanc potu vero rationem cur in hoc capite quater
præcipit sobrietatem.

Vers. 2. — SENES, UT SOBRII SINT..: A senioribus
incipi, ut alii sint in exemplum. Itaque senes aetate
(de illis enim hic agi indicant sequentia) hortare ut
sobrii sint.

Nepotiz: ibid., sobrios esse: hec vox equidem vi-
gilantem significat æquè ac sobrium, ut 1 Tim. cap. 5,
v. 2, dictum est; sed hic significat sobrium in cibo et
potu; patet ex toto contextu, et maximē ex ratione
alitatis v. 1.

Senes ergo hortare ut sobrii sint in cibo et potu, et
maximē in potu.

Vers. 1. — Tu autem loquere, etc.; q. d.: Noli in-
tendere fabulas Iudaicis, ut faciunt judaizantes, sed
sane doctrinae Christi, nimis docendo primo

Vers. 2. — Senes, ut sobrii sint, pudici, prudentes,
id est, in omni actione prudenter ac moderatè se

que in omnibus placere student, non respondeant,
neque in illos miscent :

10. Nihil furit detrahant, sed sint in omnibus fide-
les, ut sua fidelitate et obedientia christianam do-
ctrinam apud omnes commendatam reddant, siveque
fidei fiant ornamenta.

11. (Talia ergo doce omnes, et liberos, et servos)
etenim Jesus Christus, Salvator noster, ipsa Dei
gratia substantialis, per incarnationem apparuit, et
illuxit omnibus hominibus, liberis et servis;

12. Et nos omnes eruditivi, velut pedagogus noster,
ut ab licet impietatem et mundana desideria, in
hoc seculo vivamus sobrie, et justè, et piè.

13. Expectantes aeternam beatitudinem quam spe-
ramus, et adventum gloriosum Iesu Christi, magis
Dei, et Salvatoris nostri.

14. Qui (non tantum nos eruditivi, sed et) semeti-
upsam pro nobis dedit in mortem, ut nos ab omni
redimeret iniurie et a peccatorum sorribus per
stum sanguinem mundatos, nos possidetur populum
sibi pecularem, et instar peculi sui selectum; po-
pulum, inquam, honorum operum sumum et ardenter
studiosum.

15. Hec omnia quae dixi doce nescientes; exhorta-
re scientes ut in proximis ea redigant; refractarios
autem et contradicentes argue cum plenā potestate,
ut Dei minister, siveque te in tuo geris officio, ut nullus
aust te despiceret.

Præterquam quod enim, ut opus è D. Thomas ait,
illam materiam sibi specialiter sobrietates adscribit,
in quo maxime laudabile est mensuram servare, cu-
jusmodi est potus inebriare valens; quia sicut eius
mensuratus usus multum utilitas confort, ita et mo-
diens ejus excessus multum ludit, quia impedit ra-
tionis usum, etc.; præterea, inquam, quia senes aetas,
utpote infirma, vino opus habet: vinum enim secundum
lucam esse auctum Graeci; hinc senes moneri opus habent,
ut in eis usu modum servent, seu non plus utantur
vino quam eorum requirunt valetudo. Modicus excessus
in vino plus ledit quin in aliis, ait idem. *Senes ergo
sobrii sint.*

PUDICI, etc., vide 1 Tim. 3, v. 8. Sint maturi,
graves, morum honestate conspicui, et præseruit ab
omni lascivitate maxime alieni.

PRUDENTES, etc., modesti, moderatè et pru-
denterè se gerentes in omnibus.

Haec virtutes à senibus, præserunt Cretensibus, re-
quirit, non tantum quia sensu omnes maxime decent,
scit et vita his virtutibus opposita ipsos dedecent,
sed etiam quia sequuntur est ut qui ceteris aetate
præstant, præstent et exemplo: vult itaque Paulus
senes Cretenses sic sobrios, pudicos et prudentes

gerentes; *sani in fide*, id est, integræ, firmi et robusti;
in dilectione, in patientia: sani dilectione, quando
non simulata, sed sincera est dilectio, et in Deum di-
rigitur; san patientia, quando dura et adversa toler-
antur.

COMMENTARIA. CAP. II.

esse, ut exemplo suo sobrietatem, pudicitiam et
moderationem omnem doceant juniores. A capituli
inchoanda populi reformatio, quia plus valent
exempla quam verba.

SANI IN FIDE IN DILECTIONE, IN PATIENTIA: Quia
Cretenses semper mendaces, ne de iliorum erga ve-
rum Deum pietate dici possit quod de eorum in Jovem
superstitione dixit Epimenides: *Cretenses semper men-
daces*, de hac re vide D. Chrysostomum, homil. 5
in cap. 1. Epist. ad Titum: *mone eos ut sint sani in
fide*, sinceri, orthodoxi; *sani in dilectione*, sinceri,
sine simulatione; *sani in patientia*, ita sincera coram
Deo et hominibus patientes in adversis, ut nec in
Deum, nec in proximum peccent.

Hanc autem patientiam sinceram habent, si
verè sperent in Deum; spes enim robur est animi.
In 1 Thessal. 1, 5, dicitur *sustinentia spiei*, quasi
spes sit baculus et fulcrum sustentans et roborsans.

Observatio moralis.

Tres itaque virtutes theologiae hic commendat
Apostolus, fidem sinceram spem firmam, et charitatem
non fictam. Quarum quidem virtutem sinceritatem
speciatim requirit in Cretensibus senibus, ob rationem
allatam, sed quare frequentiam omnibus prorsus
senibus præcipue consulti et precipiti: primo, ut qui
laborum corporeorum, ob aetatem, sunt incapaces,
per has tres internas virtutes suam operentur salutem;

secundo, ut qui plurimis ob aetatem affliguntur seru-
nus et infirmatibus, has suas infirmitates et pas-
siones sanctificent per frequentem fidei, spiei et chari-
tatis actus, siveque sanctificatae, prosint illis et ad
peccatorum sturorum expiationem, et ad aeternas
beatitudines meritum. Patiantur ergo cum fide, et in fide
spiritu; credant quod pro Deo pati sit donum ipso
fidei domo præstantius, juxta illud Phil. 1, 29: *Vobis do-
natum est pro Christo, ut non tantum in eum creditis,
sed et pro illo patamini*. Fides est inchoatio Christianismi;
bonum opus est Christianismi continuatio et
accretio; patientia autem est Christianismi consum-
matio. *Opus perfectum, consummatum*, Jacob. 1, 4.
Sicut passus sumus Christus nostra salutis opus consum-
mavit, sic et patientia Christianus suam debet salu-
tem perficere: hinc in fine vitæ tot nobis infirmaties,
totque passiones plerisque tolerande. Patiantur in
spe, et cum spe, *sustinentia spiei*. Hoc baculo maxime
senes indigent, multis ob aetatem incommodi operari:
hoc igitur fulcro roborati et sustentati, dicant: *Mu-
tationem hoc et leve tribulationis nostræ aeternum
glorie pondus operatur in nobis*. Perpende verba, et
simil compara: *Momentum, aeternum; leve, pondus;
tribulationis, gloria*.

Patiantur in charitate et cum charitate, Dei volun-
tatem adorantes, ad Deum anhelantes; cupientes dis-
solvi et esse cum Christo, Philippiensem 1, 25. *Quis*

VERS. 3. — ANUS SIMILITER IN HABITU SANTO..: ut sint
in habitu qui sanctimoniam seu religionem decebat.

*Non criminatrices, non detrahentes, non multa vino
servientes*. Ubi de diaconis agebat, dixit: *Deditos, ut*

me liberabit de corpore mortis hujus, Roman. 7, 24.
*Quemadmodum desiderat servus ad fontes aquarum,
ita redempta anima mea ad te, Deus*, Psalm. 41, 2.

VERS. 3. — ANUS SIMILITER IN HABITU SANTO.., id
est: *Anus similiter in habitu sancto*, *in xxviiiij capitulo ieronimis*, *sanci decentes*, Syr., qui decet
reverentiam Dei; quasi versentur in templo et loco
sacro.

Christianas itaque matronas estate seniores admo-
ne ut amictu, incessu, gestu, totiusque corporis composi-
tione, sanctitatis christiana decorum servent.

Sint in habitu, seu statu, qui sanctimoniam et mode-
stiam christianam ubique redolent: ita modestæ
sunt ubique, quasi in templo versentur et coram Deo.
Eheu! Paulus sui temporis matronas vult ubique sic
modestas, quasi versentur in templo; et multe nostri
temporis domine, nec in ipso templo modestiam ser-
vant, sed in templo quasi in theatro versantur; ve
nobis et temporibus nostris! Ubi christiana modestia
reperiatur, cum nec in templis servetur ab ipsi
mulieribus; immo cum ibidem ab ipsiismet publice et
scandaloso violetur?

NON CRIMINATICES, *ut xxviiiij capitulo*, *Demon antono-
masticæ diabolus seu calumniator dicitur, qui Dei
præceptum, primo parenti datum, malè interpreta-
tur, Deo ipsi calumniam fecit, hæc malitiosa ca-
lumnia Deo illata hominem fecit Deo rebelliem. Qui
hanc demonis malitiæ imitantur, et calumnias dis-
seminant, diaboli vocantur. Vide 2 Timoth. cap. 3,
v. 5.*

NON MULTO VINO SERVIENTES, id est, non bibaces,
seu non multibibe, merobibes.

Ece ancilis eamdem in potu sobrietatem com-
mandat, quan, v. 2, commendavat senibus viris; luxus
quippe utrumque sexum Cretæ vitaverat, *ventres pueri*.
Senibus tamen, sive viris, sive mulieribus, non inter-
dictit vinum, sed modicum concedit, ob etatis infirmi-
tatem, sicut juveni Timotheo infirmo. Lac quidem
senum est, sed moderate sumendum, quia modicus
excessus plus ledit, v. 2.

Nota *servientes*: bibaces sunt vini mancipia.

BENÈ DOCENTES, id est, recta docentes, quod textus
Græcum una vox compositæ exprimit *xxviiiij capitulo*,
honestarum rerum magistras; quasi dicent: Domi-
non in templo, juniores verbis et exemplis docant
non inania, anilia, aut turpia, sed bona et honesta.
Hic ab anciliis requirit quod, v. 2, à senibus requiri-
tur, ut juniorum sint exemplum et magistras in bono.
Quia atate præsent, et sapientia præsent. Addi potest
quod speciatim vult matronas seniores juniorum
magistras, quia non decebat episcopum Titum,

alterum sit alteris interpretatio: *Benè docentes*:
bona docentes; q. d.: *Anus doceat juvencales non
levia, anilia aut turpia, sed bona et honesta*, scilicet,
prudentiam, charitatem, castitatem, etc.

scandali vitandi causa, nisi pro concione et in publico, adolescentulas et junioros docere.

VERS. 4. — UT PRUDENTIAM DOCEANT.... Illas ergo doceant omnem suu sexu, atatu et statui convenientem sapientiam; moderatas et temperantes esse.

VIROS SUOS AMENT. Græc., φιλοτεχνος, suorum maritorum amantes esse, casto scilicet amore et reverentia; caput enim est.

FILIOS SUOS DILIGANT. Græc., φιλοτεχνος, Liberorum amantes, christiano scilicet amore, et ideo ordinato, vigilanti, qui corrum salutem et educationem præcipue curat. Theophylactus notat quod amor maritatis domesticorum bonorum caput; si hoc affuerit, sequentur reliqua, etc.; si abit amor maritalis, etiam omnia affuerint, diffundent et pessum ibunt. Quia maritum suum diligit, filios dilget, sobria erit et casta, dominus curam habebit, etc. Idem.

VERS. 5. — PRUDENTES, CASTAS ET SOBRIAS. Ecce sobrietatem tertio commendata.

DOMUS CURAM HABENTES. Græc., οἰκοτεχνος, domi assidue, seu domis custodes. Harum symbolum, testudo.

BENIGNAS, erga domesticos.

SUBDITAS VIRIS SUIS, UT NON BLASPHEMETUR.... Ne propter eas male audiat Evangelium apud infideles; quasi vel mala doceat, vel saltem illius doctrina nihil proficiat, sinitque propter eas dicitur: Quid eis prodest haec doctrina nova? Qui conjuges, ob horum praecipitorum inobseruantur m., sunt causa blasphemie! Qui hodie divortia, quo scandala ob mores conjugii hinc Pauli doctrinae contrarios!

VERS. 6. — JUVENES SIMILITER HORTARE UT SOBRI SINT. Ecce sobrietem quartu commendata. Quia utrumque sexum et omnem estem luxus corruprat, binc viris et mulieribus, senibus et juvenibus, luxu deditis, sobrietatem et modestiam vult præcipue commendari. Commendat autem ut viros cures; nullum quippe vitum est, quantumvis inolutum, quod non sanet Christi salutifera gratia. Hortare ergo juvenes ut sobri sint. Græc., temperantes; Ambrosius, continentes; Hieronymus, pudicos esse.

VERS. 7. — IN OMNIBUS. Græc., καὶ ὅμιλα, TEIPSUM PREBE EXEMPLUM; Græc., τυπονομον OPERVM. Quia exempla verbis sunt ad persuadendum efficaciora, Titum hortatur ut se prebeat omnis virtus exemplar.

VERS. 4. — UT PRUDENTIAS DOCEANT ADOLESCENTULAS, Loquitor autem de juveniculis tam nupis quam in-nupis.

Ut viros suos ament, filios suos diligant. Ita debent viros suos amare, ut etiam timeant; ita timere, ut amant.

VERS. 5. — Prudentes, castas, sobrias esse, domum uram habentes; hoc est, que assidue sint domi, remaneant domesticam. Benignas, id est, placidas ac mites erga domesticos.

Subditas viris suis, quandoquidem vir caput est mulieris, 1 Cor. 11, Ephes. 3.

Ut non blasphemetur verbum Dei, hoc est, ne doctrina christiana male audiatur apud infideles.

VERS. 6. — Juvenes similiter hortare ut sobri sint; sobrietas enim adolescentium summo est ornamento, quia cupiditas vidum cum ea acris bellum gerit, inquit Theophylactus.

200
quod imitator ceteri. Sit vita tua exemplar corum que à te dicuntur, Theodoretus. Publica institu, exemplarque virtutis sit vita tua splendor, seu archetypus ad imitandum præpositus, Theophylactus. Hoc idem Paulus Thimontheum docuit, 1, 2; hoc D.

Petrus omnes episcopos docet 1, 5: *Forma facti grecia, In doctrina, in integritate, in gravitate. Exemplar in quibus spectatum et præcipue debet aliis exemplum esse, scilicet: In doctrina sancta et in modo docendi; in integritate, puritate et sanctitate vite; in gravitate regiminis sci iect et sancte cum hominibus conversationis; in modo docendi, in puritate morum, in gravitate regiminis. Græcus textus habet: Circa omnia teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina integritatem, gravitatem, incorruptibilitatem. Syrus: In omnibus autem exemplum in temetipso præbe in omni opere bono, et in doctrina tua habeas sermonem sanctum, castum et incorruptibilem, quem nemo contemnat...*

VERS. 8. — VERBUM SANCTUM. Sermo tuus sit talis, ut in eo nihil sit nimium, nihil quod possit reprehendi, ut adversarius, quicunque sit, Iudeus aut Græcus, pudeat, cum non possit in nos episcopos quidquam arguere.

Licet in textibus sit quoddam disserendum circa verba et verborum constructionem versiculorum 7 et 8, in hoc tamen convenienter omnes, quod D. Paulus Titum et in eo omnes episcopos hortatur, ut se omnis virtus archetypum præbeat, ut doctrinam sanam sine erroris admixione prediet, gravem sine ultra futilum vanitatem, sancta fideli conformem, et quam nemo possit reprehendere.

VERS. 9. — SERVOS DOMINI SUI SUBDITOS TSE: Servos hortare ut suis dominis subditi sint, illisque in omnibus placere stendant, propter Deum, quem debent in eis revereri.

NON CONTRADICENTES, id est, non responsatores, neque musitanus adversus eos.

VERS. 10. — NON FRAUDANTES, id est, non suffrantes, nihil furium detrahentes. Sed sint in omnibus fideles, ut subditi, fidelitatem et morum integritate christianam doctrinam apud omnes commendatam reddant sieque christiana fidei sunt ornamenta, doctrinam Salvatoris nostri ornent...

VERS. 7. — In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, etc. Sit doctrina et exemplar virtutis tua speculum vite, quod omnibus propounderit ad imitandum, inquit Chrysostomus.

VERS. 8. — Verbum sanum irreprehensibile, etc.; qui ex adverso est, id est, adversarius, puta genitus, Iudeus, vel hereticus; vereatur, id est, pudeat, confundatur.

VERS. 9. — Servos, (supple hortare) dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, in omnibus que cum voluntate Dei, qui supremus est Dominus, non pugnant.

Non contradicentes, non obloquantur, non obmurmurent.

VERS. 10. — Non fraudantes, non suffrantes) sed in omnibus fidem bonam ostendentes, in omnibus integrum præstantes fidelitatem. Ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus, id est, ut obediant,

SERVOS NEGLIGEBANT PAGANI, hinc erant apud eos flagitosissimi. Ilos instruit fides christiana et bonus efficit. Servi itaque bene morigeri, fideles, obsequentes, modesti, patientes, christiana fidei specialia sunt ornata etata. De servis vide plura Coloss. 3, 22, Ephes. 6, 5.

VERS. 11. — APPARUIT ENIM GRATIA DEI SALVATORIS.

Hæc particula enim hanc propositionem necit cum superioribus. Itaque cum D. Thomæ puto hic plenam supradictorum rationem assignari, seu cur Tito præscripterit omnibus hominibus, senes, annis, adolescentulas, juvenes et servos ipsos, verbo et exemplo docere; nimirum quia Christus ipse Salvator noster, animarum nostrarum Episcopus, exemplo et verbo erudit omnes et liberos et servos. Apparuit, Græc., illuxit, Syr., patefacta est. Gratia Dei, Salutoris nostri, Græc., saluifera; id est: Christus, Filius Dei, Deus et Salvator noster, longa eterna, ipsa gratia substantialis, essentialis et divina; haec, inquam, gratia Dei Salvatoris nostri, apparuit, illuxit, patefacta est, visibilis facta est.

OMNIES HOMINIBUS, seu liberi, seu servi, cum Vrbi vero factum est, et habitavit in nobis.

VERS. 12. — ERUDIENS NOS. Et nos erudit, velut paedagogus qui pueros erudit, παιδαγωγος. Erudit primum exemplis, deinde verbis: *Capi fac e et d-cre.*

UT ARBEGANTES, id est, abeganties impietatem, tum doctrine, tum morum.

ET SECULARIA, Græc., μανδανα DESIDERIA, id est, cupiditates carnis, opum, honi et glorie, quas mundus, seu major pars hominum, appetit et sequitur.

fide et morum integritate doctrinam eliri dianam apud heros suis commendatam reddant, quo plures ad eam amplectendant et cibantur.

VERS. 11. — APPARUIT ENIM GRATIA DEI SALVATORIS nostri omnibus hominibus, quam gratia Dei, ipsa beneficiorum Dei intelligatur, quam benignitas et humanitas Dei appellatur. Salvatoris nostri, id est, illa salvatoris gratia, que omnibus salvatoris afferit, apparuit. Gratia ergo hæc est misericordia et benevolentia Dei omnibus hominibus exhibita in incarnatione Christi; sive gratia hæc est ipsa incarnatione Verbi gratitudo, aut ipse Deus Salvator gratioso incarnatus, afferens nobis reconciliacionem, remissionem peccatorum, omnemque gratiam, sapientiam, doctrinam et salutem, ut Hieronymus.

VERS. 12. — ERUDIENS NOS, ut abeganties impietatem et secularia desideria. Impietatem, id est, incredulitatem, quia Deum nec credebamus, nec celebamus, inquit Bernardus. Secularia desideria, id est, mundana concupiscentia, hoc est, cupiditates omnis, opum, honoris et glorie.

Sobrie, et justæ, et pœnitentia in hoc seculo. Sobrietate seu temperante, quia quisque bene sit ordinatus erga seipsum; justitia, quia erga proximos: pietate, quia erga Deum. Quisquis ergo vult ad regnum perseverare celorum, vivat sobrius in semetipso; justitiam servet in proximo, pœnitentem in Deo. Fugientibus, lib. 1 de Remissione pecc. cap. 28.

VERS. 13. — EXPECTANTES BEATAM SPEM, dum integrum spem expectamus beatitudinem, tantum premium bonorum actionum hujus vita.

Et aduentum gloriae magni Dei, et Salvatoris nostri Iesu Christi, id est, illustrationem, sive illustrum ad-

VITAM SOBAT, id est, moderare quod nos. iustis erga proximum, et pœniga Deum.

VERS. 15. — EXPECTANTES BEATAM SPEM, id est, beatitudinem aeternam, quam speramus, et que bonus hujus vite operibus promissa est, quasi merces.

ET ADVENTUM GLORIE, id est, gloriosum MAGNI DEI ET SALVATORIS NOSTRI IESU CHRISTI. Sicut duplice constans parte, sic et duplice expectamus beatitudinem; anime scilicet in morte, corporis autem in adventu Christi, per quem nostra resurgent corpora.

VERS. 14. — QUI DEBIT SEMPER IPSE PRO NOS: qui non tantum natus est et apparuit ut nos, erudit, sed et semper oblitus obtulit pro nobis in arâ crucis.

UT NOS AB OMNINA INQUITATE REDIMERET sanguinis sui pretio, utique nos à peccatorum sordibus per baptismum lavacionis mundatos adlegit populum sibi selectum, pecularem, peculium suum, suamque possessiōnem e, regiam et præstantissimam. Haec omnia significat POPULUS ACCEPTABILIS. Audita D. Paulus ad Exod. 19, 5: *Eritis mihi in peculium de qua sit populus.*

SEGATORUM, id est, τιτλorum, summe et ardenter studiosum foxorum operum, seu ardentis studio virtutis exercitia capessentem.

VERS. 15. — HEC LOQUERE ET EXHORTARE: haec doceat nescientes, exhortare scientes, illi iustia ei vivant; argue eum plena potestate refractaris et contradicentes: ita te geres in officio, ut nemo te despiciat.

Quot in toto quilem hoc capit, ac præserbit in his ultimis versibus, vera pœnitentia principia aliquæ documenta? Sit ergo:

venimus et approbemus. Adventum gloriae, id est, gloriosum, splendidum. Expectantes manifestacionem glorie magni Dei, quæ scilicet eius maiestatis et magnitudinis ut omnibus immensæ; necnon misericordia et gloria Salvatoris nostri Iesu Christi, qui, cum Filio magnâ uite et maiestate venturus sit ad judicium, ut fulces omnis pecatum et remittat culpa.

VERS. 14. — Quid dicit se et ipsam pro nobis, hoc est, qui in assumptione carnis semper ipsum sponte tradidit in passionem et mortem pro nobis.

Ut nos rediremus ab omni iniquitate: q. d.: Lib. 1 o seipsum tradidit in mortem, ut eo prelio nos reliqueremus ab omni peccato, quo mortem increbaverunt.

Et mundaret sibi populum acceptabiliem: sic vocat peculiares electum et dilectionem a Deo, ut nos, ab omni iniquitate redemperemus et cunctis factis, possideremus tantum populum pecularem.

Setatorum honorum operum. Vides, inquit Chrysostomus, ut non simpliciter opera virtutis a nobis exigitur, sed enim setatorem, hoc est, magna cum dñe, et ingenti studio et animo, virtutis opera capessentem.

VERS. 15. — Haec loquere, et exhortare, et argue cum omni imperio. Haec quo dixi de redemptoris Christi fine et scopis, ut scilicet sectemur bona opera, sobrie, iuste et pie vivendo, hæc, inquam, exhortare; et si qui hortationi suavi non parcent, ut sunt tunc divi Cretenses, argue eos cum omni impetu, plena potestate et assertoritate.

Nemo te contempnat; q. d.: Ita te geres in officio tuo, sapientie vive, q. d. Titus, ut nemo te contempnere apteat.

8. 5. XXXV.

Corollarium pietatis, seu in hoc capite ad pietatem maximè notanda, et ad praxim redigenda.

4º Ex v. 41, disce quod Christus Salvator noster sit salutifera Dei gratia: *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri, etc.*, quia Christus Jesus est primum Dei in nos peccatores gratium donum; at domini in quo omnia continentur salutifera Dei dona. *Quod non etiam cum illo omnia nobis donavit, Rom. 8, 52;* fons omnis doni et gratiae, ex quo, per quem et propter quem omnis emanat ad nos gratia Dei. Hinc collige quantum debeat esse tuis in Christum affectus; quam continua et intima tui cum hoc gratiarum fonte cordis unio, sine qua nihil es, nihil habes, nihil potes, a quo, et in quo, et per quod habes et potes omnia: *Omnia possum in eo quod me confortat.* Christo itaque Iesu, gratia: substantia, gratiarum omnium fonte, mente et corde frequenter unire, dicens: *Diligam te, Domine, perfecte mea, firmamentum meum, refugium meum, adiutor meus, susceptor meus, liberator meus, protector meus, vita mea.*

5º Ex eodem v. 42, disce quod primum Doctoris nostri erga nos documentum sit abnegatio, hic et Luc. 9, 23: *Dicebat ad omnes: Qui vult venire post me, abneget semetipsum.* Abnegantes primo impietatem doctrinæ, doctrinam Dei cultui contraria, perversa dogmata, ait D. Chrysostomus; secundum, impietatem morum, celestam atque improbam vitam, idem D. Chrysostomus, seu omnia peccata quibus homo avertitur a Deo, convertitur ad creaturas; tertio, mundana desideria, quibus homo creature, quasi fini suo adhaeret, quibus cor suum dat creaturis, quod sibi Creatori debet, quibus creature, quasi idola, colit in corde et quasi in abscondito.

Quot ergo Christiani non sunt verè Christiani, non sunt verè discipuli Christi, quippe qui primo Christi documento nondum obaudierunt! Nimirum quotquot perversa deo rebusque divinis dogma sequuntur; quotquot peccatis suis à Deo sunt habituiter aversi, ad creaturem conversi; quotquot suis secula illius desiderii adherentes creature, interis colunt creaturem, inī et interiori, et exteriori, et desideris et actionibus toti occupantur creaturem, has cogitant, has amant, has colunt, in his sunt toti! Tales sunt avari omnes, avarii et argenti idololatriæ; ambitiosi omnes, gloriae et honoris idololatriæ; voluptuosus omnes, seu ventricula, seu Veneris idololatriæ. Quid potest homini status et extrema idola contempnere, evertere, confingere, si idola interna habet in corde, quibus se et omnia sua devovit, et in quibus colendis totus occupatur, vero Deo oblitio, neglectio, contemptus? *Maledictus homo qui facit scupile, etc., ponitque illud in abscondito.* Deuter. 17, 45. Consule cor tuum, et vide ne forte aliquod abscondat idolum. Hoc ne fiat, abrenunciata Satana, omnibus externis et internis idolis; baptismum renova, teque Christo, solique Deo vero et vivo consecra; illum unicum amas, adora, cole, ceteatis contemptus. Externorum ubi necessarios usus conceditur, prohibetur amor et cultus, ut Deum, tuum et illorum Creatorem, unicè diligas et colas.

4º Ex eodem v. 12, disce secundum Christi documentum, et quod est primi consequentia. Ad quid enim prædictam abnegationem nolis discipulis suis præcepisti? *Ut vivamus sobrie, justè et piè.* Piè et religiosè erga Deum; hanc autem erga Deum pietatem in corde nostro desirante sculentes cupitudines, quibus avertitur cor a Deo, ad creaturem convertitur. Juſtè erga proximum, ad quam justitiam charitatis of-

ficia reducuntur quia sunt à Deo precepta: hanc autem utramque, et justitiam et charitatem violare semper paratus est qui suis obedit cupiditatibus. Sobrietate et temperate quod nosmetipsos; hanc quoque sobrietatem nescit cupiditatem servus. Abnegationis ergo fructus et finis est, ut in hoc seculo *vivamus sobrie, justè et piè.* Attende igitur huic Doctoris nostri secundis lectioni, que est totius Evangelii epitome, ieronimique justitiae christiana summa, que tribus verbis omnes officii nostri partes nos doceat; et vide num erga Deum verè plus sis, unum adorans in spiritu et in veritate; num erga proximum justus, illum nec verbo nec facto laedit, illum diligis, adjuvas, etc.; num soberus in rerum externarum usus, Bria, est mensura, ait D. Thomas; soberius, inquit, accipitur pro mensurato usus rerum exteriorum et extrinsecarum passionum. An uteris mensuratur? Recordare hanc mensuram concludi debere intra necessariis limites, intra regulas utilitatis, et intra charitatis finem. Requiritur necessitas, aut saltem utilitas, et in intentis corde gratiarum actio. Extriorum usus necessarius conceditur, etc. Vide superius.

5º Ex v. 15, disce quod si vita sobria, justa et pia, sit abnegationis fructus, ipsa semen est beatitudinis aeterna. Tertium est ergo hoc Christi documentum, quo nos hic sobrios, justos et pios doceat expectare beatitudinem aeternam in coris propissam. *Expectantes beatam spem...* Quasi dicere: Peregrini estis super terram, estis autem *cives saeculorum, et domestici Dei:* hic permanentem non habetis civitatem, sed futuram exquiritis et expectatis: *sitis itaque expectantes beatam spem, aeternam beatitudinem, vite pie, justè et sobria scopum, finem et premium; hanc aeternam felicitatem cogitate, amate, desiderate, sperate expectate.*

Hie rursus consule cor tuum, et vide an huic Christi documento respondeat; an, à terrenis separatum, aeternam expectare beatitudinem; an è contra, terrena adherens, in terrenis suam querit beatitudinem.

Et expectantes adventus glorie, etc. Quia duabus constantibus partibus, anima et corpore, duos expectamus partiales beatitudines, anima beatitudinem post mortem, corporis beatitudinem post gloriosum Christi adventum, qui corpora nostra vivificat.

CAPUT III.

1. Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obdere, ad omne opus bonum paratos esse;

2. Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetitudinem ad omnes homines.

3. Eramus enim aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideris et voluntatis variis, in malitia et invidiis agentes, odibiles, odientes invicem.

4. Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei.

cabit et glorificabit. Hæc est igitur secunda pars spei nostræ, *expectantes adventum,* etc.: sperate, desiderate, expectate adventum glorie, etc. Hanc adventum quotidie petimus, orantes: *Pater noster,* etc.: *adveniat regnum tuum.* Sed, heu! ne adveniat reformidamus. Ut hanc formidinem in spem convertat Apostolus, paucissimis verbis hic congregat omnia quæ spem nostram possunt robore. Primo, *adventus est glorie:* veniet gloriosus suum nobis gloriae communicatus, nosque sibi similes in aeternâ felicitate redditurus; secundo, *magni Dei, et Salvatoris nostri Iesu Christi;* quasi dicere: De hoc ne dubitetis: *Iesus est, Salvator noster est; magnus Deus est: quia Jesus, misericors est; quia Salvator, vult in exterum salvare;* quia Deus magnus, omnipotens est, facit omnia quæ vult: quod si hæc vobis non sufficiunt, attendite quæ sequuntur.

Tertio: *Qui dedit semetipsum pro nobis.* Perpende hæc: *Iesus, Salvator, magnus Deus, dedit semetipsum pro nobis peccatoribus et iniunctis suis, cum iniuncti essent, etc.* Quid ergo faciet nobis nunc amicos suis, filii et fratres suis? Attende finem quobam dedit semetipsum, etc., ut nos redimeret ab omni iniunctu, et mundaret, etc. Quid ergo non sperabat tanto pretio redemptum, et in Christi sanguine per omnia sacramenta mundatus? Et mundaret sibi populum, etc. Obstupescit hic, et obstupescit, clama: *Domine, quid es homo, quid memor es ejus; quid pro eo nasci, vivere, pati, mori dignatus!* Ad quid? ut redimeret, ut mundaret, ut à peccatis mundatur, seligeres populum tibi pecularem, qui esset instar peculiui tui (*le propre bien de Dieu*).

Hinc, o peculium Dei, disce in infinitam et inestimabilem hanc Dei misericordiam sperare; disce huic incomprehensibili bonitati respondere; Iesum, Salvatorem nostrum, magnum Deum diligere; peccata, ob que mortuus est, detestari; omnia opera bona sectari; totum Dei esse, et in hoc sole gloriarum. Sum Dei peculium, thesaurus, Dei possessio praestantissima! Cave ne quidquam tanto honore indignum facias: *hac longue, hac alio doce, haecque faciens et docens, spera, desidera, expecta adventum glorie magni Dei, et Salvatoris nostri Iesu Christi.*

CHAPITRE III.

1. Avertissez-les d'être soumis aux princes et aux magistrats, de leur rendre obéissance, d'êtres prêts à faire toutes sortes de bonnes œuvres;

2. De ne méfier de personne, de fuir les contentieux, d'être modérés, et de témoigner tous espèce de douceur à l'égard de tous les hommes,

3. Car nous étions aussi nous mêmes autrefois insensés, désobéissants, égarés, asservis à une infinité de passions et de volontés, pleins de malice et d'envie, dignes d'être hâts, et nous hâssant les uns les autres.

4. Mais depuis que la bonté de Dieu, notre Sauveur, et son amour pour les hommes, a paru dans le monde,